

основі конкурсного відбору. Для дотримання принципів прозорості, об'єктивності та недискримінаційності конкурсу з визначення приватного партнера існують певні механізми відбору. В Україні організація конкурсу, його проведення та визначення переможця здійснюються Кабінетом Міністрів України чи уповноваженим ним органом – щодо об'єктів державної власності; Радою міністрів Автономної Республіки Крим – щодо об'єктів, які належать Автономній Республіці Крим; місцевими радами – щодо об'єктів комунальної власності. Механізм конкурсу визначено згідно діючого Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. № 384 [2].

Як свідчить зарубіжна практика, процедура конкурсного відбору передбачає ретельний аналіз пропозицій з огляду на їх стратегічну доцільність та життєздатність. В окремих випадках ініціатору пропозиції можуть надаватися наступні переваги:

1) додавання бонусних балів в межах офіційного процесу оцінки заявок;

2) надання права перевершити кращу конкуруючу заявку, пропонуючи власну більш вигідну альтернативу (система *Swiss Challenge*);

3) надання права автоматичної участі у фінальному етапі конкурсу;

4) застосування методу *Best and Final Offer (BAFO)* у разі проведення багатоетапного конкурсу, який передбачає включення в тендер додаткових етапів концесією, скорочення кількості учасників та їх наступне оцінювання на основі остаточних та удосконалених пропозицій та отримання належних фінансових гарантій;

5) виплата компенсації автору проектної ініціативи державою, переможцем тендеру або водночас обома.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження особливостей використання методичних підходів до оцінювання ефективності проектів публічно-приватного партнерства свідчить про поширеність використання методів *СВА* – вигід та витрат й *PSC* – компаратора державного сектору. Метод *PSC* базується на порівнянні результатів оцінки чистої приведеної вартості і ризиків протягом усього життєвого циклу проекту, що реалізується традиційним для держави способом (дер-

жавних закупівель) та на засадах публічно-приватного партнерства. У разі застосування методу *PSC* точність отриманих результатів залежить від правильності оцінки доходів, витрат і ризиків проекту. В свою чергу, при використанні методу *СВА* здійснюється порівняння за кожною проектною пропозицією сукупних приведених витрат і вигід від реалізації проекту. Вибір конкретного методу оцінки залежить від розвитку відносин публічно-приватного партнерства, рівня економічного розвитку країни, фінансових умов, інвестиційного клімату в країні та ін. Так, українська методика оцінки ефективності здійснення ППП базується на методі *СВА*. Проте, зрозуміло, що досі відсутні чіткі критерії щодо вибору універсального методу оцінки ефективності проектів ППП для досягнення поставленої мети державою.

1. Закон України "Про державно-приватне партнерство" №2404-VI від 01.07.2010 р. [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>. 2. Порядок проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної, комунальної власності та об'єктів, які належать Автономній Республіці Крим [Електронний ресурс]/ Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. № 384. – Режим доступу: <http://www.iportal.rada.gov.ua>. 3. Андруцький Р. AD НОС аналіз інвестицій на основі *СВА* [Електронний ресурс]/ Р. Андруцький // "Учет и финансы". – 2009. – № 1. – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/>. 4. Боронос В., Котенко Н. Вплив комплементарності розподілу ризиків на ефективність застосування публічно-приватного партнерства у сфері екологічних послуг / В. Боронос, Н. Котенко // Механізм регулювання економіки, – 2011, – № 1, – с.54-66. 5. Назаров Д. Аналіз фінансової вигоди – ключ к информированным решениям государства в проектах ГЧП [Електронний ресурс] / Д. Назаров // "Корпоративные стратегии". – 2010. – №25 (9341), – с.6-7. – Режим доступу: <http://www.cdipravo.ru>. 6. Akintoye A., Beck M. Policy, finance & management for public-private partnerships. / A. Akintoye, M. Beck / Published by Blackwell Publishing Ltd, London, 2009 – 457 p. 7. Burger Ph., Hawkesworth I. How To Attain Value for Money: Comparing PPP and Traditional Infrastructure Public Procurement [Електронний ресурс]/ Ph. Burger, I. Hawkesworth // OECD Journal on Budgeting. – 2011. – № 1, – p.91-146. – Режим доступу: <http://www.oecd-ilibrary.org>; 8. Grimsey D., Lewis M. Public-private partnership: the worldwide revolution in infrastructure provision and project finance/ D. Grimsey, M. Lewis. – Edward Elgar publishing Ltd, – 2004, – 285 p. 9. Pangeran M., Wirahadikusumah R. Challenges in implementing the public sector comparator for bid evaluation of PPP's infrastructure project investment [Електронний ресурс] / M. Pangeran, R. Wirahadikusumah // Proceedings of the First Makassar International Conference on Civil Engineering (MICCE2010), March 9-10, 2010. – Режим доступу: <http://www.ftsl.itb.ac.id>

Надійшла до редколегії 19.11.12

УДК 310.312

С. Орбеа, асп.
(КНУ імені Тараса Шевченка)

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО СТАТИСТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті представлено процес гармонізації аналітичного забезпечення кількісного вимірювання обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається, у світі та запропоновано аналітичне забезпечення комплексного статистичного оцінювання тіньової економіки.

Ключові слова: аналітичне забезпечення, тіньова економіка, економіка, яка безпосередньо не спостерігається, неформальна економіка, комплексний підхід.

В статье представлен процесс гармонизации аналитического обеспечения количественного измерения объемов ненаблюдаемой экономики и предложено аналитическое обеспечение комплексного статистического оценивания теневой экономики.

Ключевые слова: аналитическое обеспечение, теневая экономика, ненаблюдаемая экономика, неформальная экономика, комплексный подход.

In the article the process of the harmonization of the analytical framework for quantity evaluation of the non-observed economy in the world is presented and new analytical framework for complex statistical assessment of the shadow economy is proposed.

Keywords: analytical framework, shadow economy, non-observed economy, informal economy, complex approach.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання тіньові економічні процеси набули значних масштабів, тому статистичний облік лише офіційної економіки є недостатнім для об'єктивної оцінки соціально-економічного розвитку країни та розробки ефективно-державної економічної політики. Тіньова економіч-

на діяльність набула не менш значущої суспільної реальності, ніж "відкрита" офіційна економіка. Отже, для оцінки обсягів тіньової економіки з метою розробки системи заходів, спрямованих на подолання її негативного впливу на розвиток країни, необхідно створити дієву методичну базу для її кількісного вимірювання. Основ-

ним та найбільш ґрунтовним етапом цього процесу є формування аналітичного забезпечення статистичного оцінювання тіньової економіки, яка допоможе зрозуміти сутність, структуру та базові напрями здійснення розрахунків обсягів цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, в яких досліджуються проблеми тіньової економіки у цілому та окремі її сфери і аспекти зокрема, необхідно виділити дослідження таких зарубіжних вчених, як: Блейдс Д., Даллаго Б., Джонсон С., Енсте Д., Зойдо-Лобатон П., Ісаахсен А., Кабір М., Кауфман Д., Квіст Г., Лако М., Мауро П., Могенсен Г., Роуз-Акерман С., Сторм С., Танзі В., Фей Е., Фрей Б., Хілл Р., Шнайдер Ф.

Серед вітчизняних дослідників даній проблематиці у своїх працях приділяли увагу: Базилевич В.Д., Базиліук А.В., Бородюк В.М., Варналій З.С., Коваленко С.О., Мазур І.І., Мандибуря В.О., Прилипко Ю.І., Харазішвілі Ю.М.

Метою дослідження є формування аналітичного забезпечення статистичного оцінювання тіньової економіки з урахуванням комплексного підходу до сутності та структури цього явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність аналітичного забезпечення статистичного оцінювання тіньової економіки полягає у розподілі тіньових видів діяльності на групи, які допомагають їх ідентифікувати та коректно та правильно виміряти. Першою країною світу, яка на початку 1990 років за підтримки Європейської комісії розробила та впровадила у практику аналітичну засади дослідження тіньової економіки, була Італія. Відповідно до цих розробок тіньова економічна діяльність розбивається на три групи: економічна діяльність незареєстрованих одиниць, недосліджена економічна діяльність та економічна діяльність, дані про яку є викривленими. З того часу процес статистичного вивчення тіньової економіки набув потужного розмаху. Серед найбільш вагомих та суттєвих етапів цього процесу слід відмітити розробку Європейським комітетом статистики (Євростатом) двох пакетів рекомендацій щодо кількісного вимірювання економіки, яка безпосередньо не спостерігається, головною метою яких було забезпечення систематизованого, уніфікованого та максимально повного вивчення цього явища. Перший варіант рекомендацій був розроблений у 1998–1999 рр. та містив аналітичні засади, які пропонують поділити невидиму економіку на вісім агрегованих груп. Це аналітичне забезпечення отримало назву "аналітична основа Т1–Т8".

Згідно цього аналітичного забезпечення економіка, яка безпосередньо не спостерігається поділяється на чотири інтегральні типи: прихована економіка (зі статистичних та економічних причин), неформальна економіка, незаконна економіка та інші види. Статистичними причинами неврахування економічної діяльності у національних рахунках є непередставлення звітності, використання неактуальної інформації реєстрів та наявність незареєстрованої економічної діяльності. Непредставлення звітності (тип Т1) виникає, коли суб'єкти економічної діяльності навмисно або випадково не надають дані про свою діяльність до органів статистики. Реєстр підприємств може втратити актуальність (тип Т2) через наявність у реєстрах так званих "мертвих одиниць" (більш не існуючих підприємств), неврахування створення нових підприємств, невірну інформацію про підприємства внаслідок їх реорганізації, помилкову інформацію про вид економічної діяльності, розмір або адресу підприємства. Підприємства можуть бути незареєстрованими по статистичним причинам (тип Т3) внаслідок швидкого кругообігу підприємств, який є поширеною

проблемою в країнах, де частка малих підприємств особливо велика, або внаслідок відсутності адекватного законодавства, яке регулює діяльність статистичних органів, або через недоліки в статистичній системі [4].

Економічними причинами неврахування органами статистики частини господарської діяльності є викривлення звітних даних та наявність незареєстрованих одиниць. Звітні дані можуть бути викривлені (тип Т4) з метою ухилення від сплати податків, внесків до фондів соціального страхування та ін. Деякі підприємства можуть бути неврахованими органами офіційної статистики (тип Т5) внаслідок того, що їх власники ухилились від обов'язкової реєстрації з метою уникнення додаткових витрат (податків на додану вартість, внесків до фондів соціального страхування, затрат, пов'язаних з дотриманням стандартів безпеки, санітарних норм та ін.) [4].

До неформального сектору (тип Т6) відносяться підприємства, які можуть бути неврахованими тому, що від них не вимагається здійснювати реєстрацію згідно з діючим законодавством. Підприємства, які здійснюють незаконну економічну діяльність, (тип Т7) в більшості випадків залишаються незареєстрованими. У деяких випадках вони можуть бути зареєстрованими, але з невірною характеристикою діяльності. Наприклад, нелегальні публічні будинки можуть характеризуватись як оздоровлюючі клуби або масажні салони, а незаконні ігрові заклади – як нічні клуби та ін. Неврахування економічної діяльності по іншим, ніж вищеперераховані, причинам виникає внаслідок багатьох факторів, але найбільшу частку такої діяльності складає виробництво домогосподарств для власного кінцевого використання [4].

Другий пакет рекомендацій Євростату щодо статистичного вивчення оцінки невидимої економіки був оприлюднений у 2003 році. Згідно з цими рекомендаціями було удосконалене групування економіки, яка безпосередньо не спостерігається з метою уточнення меж її структурних елементів. У відмінності від "аналітичної основи Т1–Т8", яка розбиває невидиму економіку на вісім груп, більш пізніша версія аналітичного забезпечення 2003 року включає в себе всього сім груп та має назву "аналітична основа N1–N7". Головною відмінністю між цими двома групуваннями невидимої економіки є те, що якщо "аналітична основа Т1–Т8" фокусується на проблемних областях невидимої економіки, то "аналітична основа N1–N7" базується на групуванні суб'єктів економічної діяльності згідно з можливим неповним охоптом їхньої діяльності [5].

Згідно "аналітичної основи N1–N7" сім типів економіки, яка безпосередньо не спостерігається можна об'єднати у чотири більш агреговані групи: незареєстрована економічна діяльність, недосліджена економічна діяльність, діяльність, дані про яку є викривленими, неохоплена або неповністю охоплена статистичним спостереженням економічна діяльність через недоліки статистичної системи.

До незареєстрованої економічної діяльності відносяться діяльність суб'єктів економічної діяльності (СЕД), які навмисно не реєструються з метою ухилення від сплати податків та обов'язкових соціальних внесків (тип N1); діяльність СЕД, які навмисно не реєструються через ведення забороненої діючим законодавством діяльності (тип N2); діяльність СЕД, яким не обов'язково реєструватись (тип N3), наприклад, виробництво домогосподарствами товарів та послуг для власного кінцевого споживання [5].

У структурі недослідженої економічної діяльності слід виділити діяльність юридичних осіб, яка не досліджена органами офіційної статистики (тип N4) внаслідок неактуальності реєстрів підприємств, помилкових

даних про підприємства у органах офіційної статистики або не включення у обстеження підприємств, обсяги діяльності яких є нижчими, ніж порогове значення, яке є суттєвим для обстеження; недосліджену органами офіційної статистики економічну діяльність зареєстрованих підприємств (тип N5) через помилки або недоліки системи статистичного спостереження [5].

Економічну діяльність, дані про яку є викривленими (тип N6) здійснюють суб'єкти економічної діяльності, які намагаються частково ухилитися від сплати податків та обов'язкових соціальних внесків. Найбільш поширеними методами приховування частини діяльності є ведення подвійної бухгалтерії, сплата заробітної плати у конвертах, шахрайство з податком на додану вартість та ін. Тип N7 економіки, яка безпосередньо не спостерігається, поділяється на два підтипи: N7a – економічна діяльність, дані про яку відображені не в повному обсязі через недоліки статистичного спостереження (заробітна плата у натуральній формі, чайові та ін.); N7b – економічна діяльність, дані про яку невірно або некоректно зібрані, оброблені та згруповані [5].

Згідно аналітичних основ, запропонованих у двох пакетах рекомендацій Євростату, економіка, яка безпосередньо не спостерігається, досить коректно та обґрунтовано розбивається на групи для цілей статистичного вивчення цього явища. Але проблема полягає у тому, що відповідно до комплексного підходу до кількісного вимірювання тіньових економічних процесів такі поняття, як "економіка, яка безпосередньо не спостерігається" та "тіньова економіка" мають певні відмінності.

Термін "економіка, яка безпосередньо не спостерігається" був запропонований спеціалістами-статистиками Європейського комітету статистики у 2002 році з метою характеристики економічної діяльності, яка не включається у офіційні розрахунки валового внутріш-

нього продукту, і яка охоплює наступні сектори господарювання (рис.1):

- неформальна економічна діяльність;
 - прихована економічна діяльність;
 - нелегальна економічна діяльність;
 - виробництво домогосподарствами для власного кінцевого використання;
 - виробництво, яке не враховане внаслідок недоліків у програмі збору даних [4].
- Згідно комплексного підходу тіньова економіка включає в себе такі сектори економічної діяльності:
- неформальна економічна діяльність;
 - прихована економічна діяльність;
 - нелегальна економічна діяльність;
 - фіктивна економіка і кримінальна розподільча діяльність.

До тіньової економіки не включаються обсяги виробництва домогосподарствами для власного кінцевого використання та недоліки у програмі збору даних, тому що ці сегменти відсікаються із запропонованої сутності об'єкта дослідження через врахування економічного змісту тіньової економіки, оскільки ця категорія характеризує не просто обсяги діяльності, яку з тих чи інших причин неможливо прямо відобразити у реєстрах офіційної статистики, але реальні приховані від органів державної влади економічні процеси, наслідком прояву яких неможливість прямої статистичної реєстрації даних про їх обсяги. Вивчення фіктивної та кримінальної розподільної діяльності ґрунтується на тому, що поняття "економіка" включає в себе не тільки виробничу діяльність, але й відносини з розподілу та перерозподілу активів, та врахування перерозподільних видів активності є необхідною умовою для комплексного вивчення тіньової економіки.

Рис. 1. Сектори господарювання, які охоплюються поняттями "тіньова економіка" та "економіка, яка безпосередньо не спостерігається"

Джерело: Розроблено автором за результатами дослідження

Головною відмінністю між поняттями "економіка, яка безпосередньо не спостерігається" та "тіньова економіка" полягає у тому, що якщо метою вивчення першої є повний охват статистичним спостереженням виробничої діяльності для найбільш точного розрахунку валового внутрішнього продукту, то статистичне дослідження другої спрямовується на кількісне вираження усіх (як

виробничих, так і невиробничих) тіньових процесів, які відбуваються в економіці країни.

Таким чином, аналітичні основи Євростату потребують подальшого удосконалення та пристосування до потреб статистичного вивчення саме тіньової економіки. З цією метою пропонуємо аналітичне забезпечення з урахуванням комплексного підходу до кількісного вимірювання тіньової економіки (рис.2).

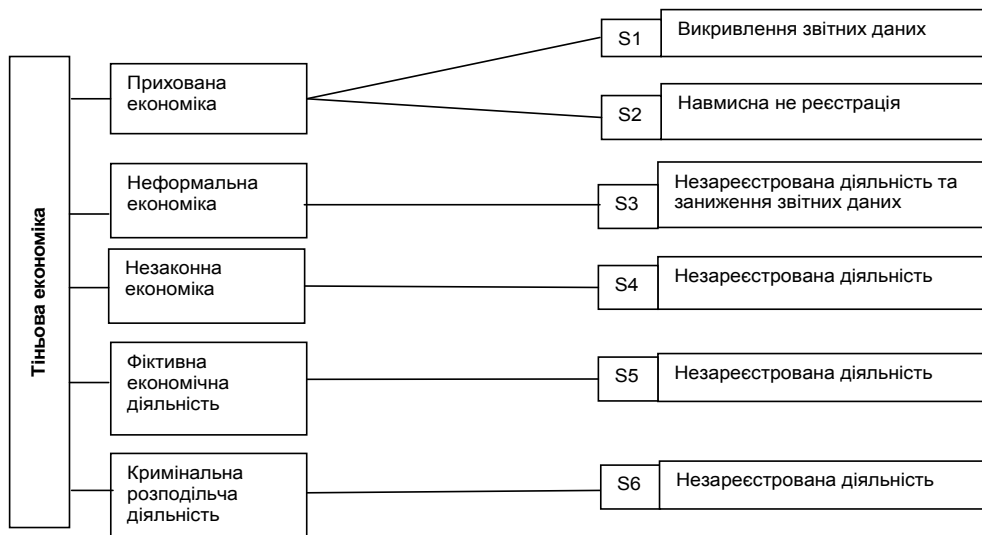

Рис. 2. Аналітична основа для статистичного вивчення тіньової економіки

Джерело: Розроблено автором за результатами дослідження

Згідно запропонованого аналітичного забезпечення тіньова економіка поділяється на шість груп (S1, S2, S3, S4, S5, S6), які можна об'єднати у п'ять видів: прихована економіка, неформальна економіка, незаконна економіка, фіктивна економічна діяльність та кримінальна розподільча діяльність. Прихована економіка складається з S1 – прихованої економічної діяльності, причиною якої є викривлення даних фінансової та/або податкової звітності, та S2 – прихованої діяльності, причиною якої є відмова від реєстрації. В загалом приховану економіку можна охарактеризувати як господарську діяльність, яка повністю або частково уникає моніторингу та контролю державних органів з метою ухилення від сплати податків, внесків в органи державного страхування та невиконання обов'язкових адміністративних процедур та стандартів. До неформальної економіки (S3) відноситься економічна діяльність, яка ведеться незареєстрованими у відповідності із спеціальними нормами національного законодавства некорпорованими підприємствами домашніх господарств. Незаконна економіка охоплює такі типи діяльності, як виробництво та розповсюдження заборонених законом товарів та послуг, виробництво товарів та послуг не уповноваженими особами чи підприємствами, що не мають на це необхідної ліцензії, торгівля контрабандними товарами. Під фіктивною економікою (S5) можна розуміти невиробничу діяльність, яка відображає процес протиправного перерозподілу ресурсів або активів у межах офіційної економіки. Таким чином, фіктивна економіка охоплює спекулятивну діяльність, хабарництво, шахрайство, отримання вигід та пільг на основі організованих корумпованих зв'язків. Кримінальна розподільча діяльність представляє собою процес перерозподілу ресурсів та активів шляхом розбою, грабежу, крадіжок та здирництва. Злочини проти особи та майна не розгля-

даються в Системі національних рахунків як економічні операції та не включаються у межі виробництва. Але для більш повної характеристики такого явища як тіньова економіка необхідною умовою є включення цих видів діяльності у розрахунки, оскільки кримінальна розподільча діяльність є частиною тіньових економічних процесів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, запропоноване аналітичне забезпечення комплексного статистичного оцінювання тіньової економіки, яке включає в себе дослідження не тільки виробничої діяльності, але й розподільчих та перерозподільних операцій, допомагає всебічне охарактеризувати тіньові економічні процеси. Це обґрунтовується тим, що економічна діяльність – це не тільки виробництво товарів та послуг (створення доданої вартості), але й система відносин між її суб'єктами, пов'язана з володінням, розпорядженням, користуванням активами. Тому, на нашу думку, сформовані аналітичні засади є змістовним підґрунтям для розробки організаційно-методичного забезпечення комплексної та об'єктивної оцінки обсягів тіньової економіки.

1. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика [Текст]: [монографія] / І.І. Мазур – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 239 с. 2. Прилипка Ю.І. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання [Текст]: [монографія] / Ю.І. Прилипка, Ю.М. Харазішвілі – К.: НІСД, 2011 – 31 с. 3. Рябушкин Б.Т. Методы оценки теневого и неформального секторов экономики [Текст]: [монографія] / Б.Т. Рябушкин, Э.Ю. Чурилова – М.: Финансы и статистика, 2003. – 144 с. 4. Measuring the Non-observed economy: A Handbook. – OECD, Paris, 2002 – 297 p. 5. Non-observed economy in national accounts. Survey of Country Practices. – United Nations, New York and Geneva, 2008. – 340 p. 6. Schneider F. The Shadow Economy in Europe, 2011. – Chicago, Illinois: A.T. Kearney, 2011.

Надійшла до редколегії 20.11.12